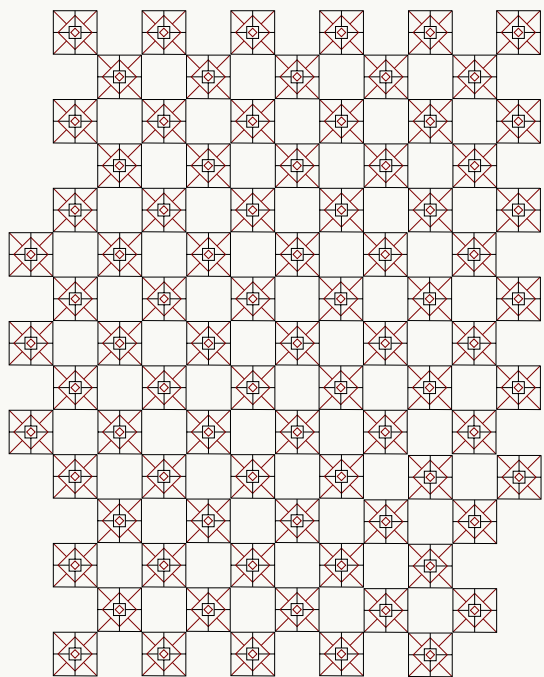

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

VII/1

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (odgovorni urednik),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut (SI)

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. maja 2024.

Prevodi: FuroCat d. o. o.
Lektura: Aleksandra Repe in Maja Vehar
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Štušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o.,
Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina

Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 20 €
Letna naročnina: 30 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

Razprave 9

Usode uradnic in uradnikov po prvi svetovni vojni 11

Irena Selišnik

Organizacijski vidiki jugoslovanske udeležbe
v Unescovi akciji reševanja spomenikov stare Nubije
med letoma 1960 in 1964 41

Žiga Smolič, Jan Ciglencički

Boj za glagoljaško liturgijo v luči poročanja
avstrijskih namestnikov v Zadru med letoma 1902–1913 73

Sara Hajdinac

Hudičev ples. Nemška ofenziva na osvobojenem ozemlju
Žumberka in Bele krajine julija 1944 91

Božidar Flajšman

Odziv slovenskega časopisja na protestniško gibanje v Iranu
v letih 1978 in 1979 125

Fin Lucu Dražovič

Začetki osnovnošolskega izobraževanja v Rogaški Slatini 157

Patrick Pirš

Kontakti avtorjev 188

Retro **SPEKTIVE**

Razprave

Organizacijski vidiki jugoslovanske udeležbe v Unescovi akciji reševanja spomenikov stare Nubije med letoma 1960 in 1964

**Organisational aspects of Yugoslav participation
in the UNESCO campaign to save the monuments of
ancient Nubia between 1960 and 1964**

Žiga Smolič, Jan Ciglencečki

41

IZVLEČEK

V drugi polovici petdesetih let prejšnjega stoletja je takratna egiptovska oblast pod Gamalom Abdelom Naserjem v sodelovanju s Sovjetsko zvezo začela priprave na gradnjo enega najbolj grandioznih infrastrukturnih objektov – Asuanskega visokega jezua. Projekt, ki je predstavljal nujen korak v procesu nadaljnega ekonomskega razvoja Egipta, je poleg tega obetal tudi širok spekter neljubih posledic. Z zaporo Nila je na južni strani zidu začelo nastajati takrat največje umetno jezero na svetu. Hitro rastoča voda »Naserjevega jezera« je poleg številnih nubijskih naselij ogrozila tudi bogata arheološka najdišča na tem območju. Izvršni odbor Unesca je decembra 1959 kot odgovor na apel vlad Egipta (Združene arabske republike) in Sudana sprejel odločitev, da izvede mednarodno usklajeno akcijo za zaščito spomenikov stare Nubije. Pobuda Unesca k organizaciji največje mednarodne reševalne akcije spomenikov je sprožila pospešen organizacijski postopek za izvedbo kompleksne reševalne misije, ki jo je diktirala hitro naraščajoča gladina Nila, saj naj bi voda prva najdišča poplavlila že v treh letih od začetka gradnje. Unescovi kampanji, pri kateri je v manjšem ali večjem obsegu sodelovalo 50 držav, se je kmalu pridružila tudi Jugoslavija. Poleg tehnično-strokovne pomoči v Unescovem dokumentacijskem centru v Kairu je bil njen doprinos na terenu opazen predvsem na področju snemanja, konzerviranja in restavriranja krščanskih poslikav med letoma 1963 in 1964 na objektih v Wadi es-Sebui (Egipt), Abu Hodi (Egipt), Abdullah Nirgiju (Egipt) in Sheikh Abd el-Ghadirju (Sudan). Jugoslovanska udeležba v Unescovi reševalni akciji časovno sovпада z vrhuncem jugoslovansko-egiptovskih odnosov, ki se med drugim manifestirajo v sodelovanju na nivoju globalne politike in sklicu prve konference gibanja neuvrščenih v Beogradu leta 1961. Čeprav jugoslovanska udeležba v Unescovi akciji reševanja spomenikov stare Nubije ni bila zanemarljiva, e glede na izrazito tesne prijateljske odnose z Egiptom kljub temu presenetljivo, da se Jugoslavija v kampanjo ni vključila bolj intenzivno. Pričujoči prispevek temelji na raziskavi arhivskega gradiva, povezanega z jugoslovansko odpravo v Nubijo med letoma 1963 in 1964, pri čemer se osredotoča zlasti na organizacijske vidike tega projekta.

ABSTRACT

In the latter part of the 1950s, the Egyptian government, led by Gamal Abdel Nasser, in collaboration with the Soviet Union, initiated preparations for the construction of one of the most daring infrastructure projects of its time, the Aswan High Dam. This project, vital for Egypt's ongoing economic development, also carried a spectrum of adverse effects. The impoundment of the Nile led to the creation of Nasser's Lake, then the largest artificial reservoir, on the southern side of the dam. The swelling waters posed a threat not only to numerous Nubian settlements but also to the invaluable archaeological sites of ancient Nubia. UNESCO's alertness to this impending cultural loss led to the decision, in December 1959, to launch an internationally coordinated effort to safeguard these historic treasures. This UNESCO-led initiative propelled a rapid organizational response to counteract the rising Nile waters, slated to inundate numerous archaeological sites within three years of the dam's construction. Yugoslavia swiftly joined this global endeavor, among the first to pledge support. Its involvement, alongside that of 49 other nations, spanned various roles, including technical assistance and professional contributions at the UNESCO Documentation Center in Cairo. Notably, Yugoslavia played an important role in recording, conserving, and restoring Christian paintings between 1963 and 1964 at the sites of Wadi es-Sebui (Egypt), Abu Hodah (Egypt), Abdullah Nirgi (Egypt), and Sheikh Abd el-Ghadir (Sudan). Yugoslavia's participation in the UNESCO rescue campaign coincided with the zenith of Yugoslav-Egyptian relations, marked by collaboration in global politics and the hosting of the inaugural Non-Aligned Movement conference in Belgrade in 1961. Despite its active involvement in the UNESCO initiative, Yugoslavia's focus solely on rescuing the Coptic wall-paintings in the campaign seems somewhat unexpected, particularly considering its close and amicable ties with Egypt. The following analysis draws upon archival materials related to the Yugoslav expedition to Nubia from 1963 to 1964, with a specific focus on the organizational aspects of this significant undertaking.

UVOD

Unescova mednarodna kampanja za reševanje spomenikov stare Nubije se je v zgodovino zapisala kot največja reševalna akcija kulturnih spomenikov. V različnih obsegih se je v kampanjo vključilo petdeset različnih držav,¹ med katerimi je bila tudi Jugoslavija. Jugoslovanska udeležba se je po svojem finančnem prispevku presenetljivo uvrstila na deveto mesto med sodelujočimi državami.² Navidezno visok vložek v kampanjo pa je treba brati v luči izredno velikih razlik med donacijami in angažmaji posameznih držav v Unescovi kampanji, še posebej, če ga postavimo ob bok donacijam Združenih držav Amerike, ki so v kampanjo investirale večinski del vseh sredstev. Prevladujoč angažma Zahoda na področju zaščite ogrožene kulturne dediščine vsekakor ni bil golo naključje. Ironija celotnega projekta je razvidna že skozi dejstvo, da je po neuspešnih pogajanjih z Zahodom Egipt sredstva in tehnično podporo za izgradnjo Asuanskega visokega jezusa prejel s strani Sovjetske zveze. ZDA so se iz financiranja projekta umaknile po egiptovskem dogovoru o nakupu sovjetskega orožja in priznanju Ljudske republike Kitajske.³

Obstoječe študije o nubijski kampanji večinoma izhajajo iz perspektive Unescovega prizadevanja za reševanje ogrožene dediščine. Zaradi svoje osredotočenosti na organizacijo celotne kampanje, zbiranje finančnih sredstev in reševanje posameznih spomenikov pogosto izpuščajo ideološke in politične motive, ki so bili prisotni v dinamiki hladne vojne in so vplivali na potek same kampanje.⁴ Zgovoren primer takšnega ideološkega ozadja

---

1 »International Campaign to Save the Monuments of Nubia.« Dostopno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374553/PDF/374553eng.pdf.multi> (dostop: marec 2024).

2 Säve-Söderbergh, Torgny. *Temples and Tombs of Ancient Nubia. The International Rescue Campaign at Abu Simbel, Philae and Other Sites*. New York: Thames and Hudson Inc., 1987, 232–233.

3 Aburish, Said. *Nasser. The Last Arab*. New York: St. Martin's Press, 2004, 104; Ikram, Khalid. *The Political Economy of Reforms in Egypt. Issues and Policymaking since 1952*. Kairo, New York: The American University in Cairo Press, 2021, 157.

4 Poleg tega obstoječe študije o nubijski kampanji praviloma ignorirajo notranjepolitično dogajanje v Egiptu. Oba vidika, dinamika hladne vojne in notranjepolitična situacija v Egiptu, sta bila v nekoliko večji meri naslovljena šele v knjigi Williama Carruthersa, *Flooded Past. Unesco, Nubia and the Recolonization of Archaeology*. Ithaca in London: Cornell University Press, 2022.

lahko zasledimo v razpravah pododbora za proračunska sredstva ameriškega senata za leto 1964. Ob razpravi o višini nadaljnjih ameriških donacij za reševanje templja Abu Simbel je Lucius D. Battle, pomočnik državnega sekretarja za izobraževalne in kulturne zadeve, reševalno akcijo predstavil v kontekstu blokovske delitve: »Nobena članica sovjetskega bloka ne prispeva [v Nubiji] /.../ to od držav, v katerih prevladuje komunizem, počne zgolj Jugoslavija. Ta razlika v odnosu do zaščite teh spomenikov označuje temeljno razliko v našem pogledu na pomen zgodovine in skupne kulturne dediščine zahodnega človeka.«⁵

Tudi jugoslovanskega vstopa v akcijo ne moremo razumeti mimo notranjih in zunanjepolitičnih dinamik. Izpostavljeno deveto mesto obsega jugoslovanskega finančnega prispevka v kampanjo lahko razumemo na dva načina. Že bežen pogled na gospodarske zmožnosti Jugoslavije na prehodu v šestdeseta leta ne pušča velikih dvomov, da govorimo o državi v razvoju, ki je bila navkljub rastočim tendencam po večji afirmaciji v globalni politiki še vedno v fazi industrializacije. Skozi to perspektivo je njen finančni doprinos za reševanje templja Abu Simbel nedvomno izjemen in nesorazmeren s primerljivimi državami. Ta pogled se nekoliko relativizira, ko na vstop Jugoslavije v kampanjo pogledamo skozi prizmo izredno tesnih meddržavnih odnosov z Egiptom. Potek Unescove kampanje namreč časovno sovпада s širšim vrhuncem jugoslovansko-egiptovskih odnosov, kar se je manifestiralo tudi z organizacijo prve konference neuvrščenih držav v Beogradu septembra 1961. Jugoslovanski vpliv v Egiptu je v obdobju začetka nubijske kampanje segal vse od krepitve gospodarskega sodelovanja, širitve kulturno-tehničnih sporazumov do notranjega ideološkega vpliva pri izvajanju obsežnih družbeno-političnih reform v Egiptu.⁶

---

5 Prav tam, 209–210.

6 Več o jugoslovansko-egiptovskih odnosih ob začetku nubijske kampanje glej: Smolič, Žiga. »Jugoslovanski pogled na Združeno arabsko republiko v letu 1961.« *Retrospektive*, 5/2–3 (2022): 9–78.

Prvi koraki Unescove kampanje

»Ohranitev zapuščine človeštva ni nič manj pomembna od graditve jezov, vzpostavljanja tovarn in večje blaginje ljudi.«⁷ (Gamal Abdel Naser)

Nubijska kampanja je imela poleg svojega obsega tudi številne druge specifikke in zanimivosti. Ena izmed teh je zagotovo sama hitrost, s katero je bila akcija izvedena. Četudi je bila ideja o postavitvi večjega jezua na Nilu stara vsaj toliko kot oblast gibanja Svobodnih oficirjev,⁸ ki nastopi z revolucijo leta 1952, so se konkretne priprave na reševalno akcijo začele izredno pozno, tako rekoč šele ob začetku gradnje Asuanskega visokega jezua.

Kot eden izmed prelomnih mejnikov začetka kampanje se pogosto omenja apel Vittorina Veroneseja, generalnega direktorja Unesca, ki je 8. marca 1960 k sodelovanju v mednarodni akciji povabil vse države članice Unesca.⁹ Vsekakor pa to ni bil prvi korak. Sosledju dogodkov, ki so privedli do organizacije Unescove kampanje, lahko sledimo že od leta 1954, ko je Unesco podprl vzpostavitev Dokumentacijskega in študijskega centra za zgodovino umetnosti in civilizacije starega Egipta (krajše: Dokumentacijski center) v Kairu. Na prošnjo Unesca je priznana francoska egiptologinja, Christiane Desroches Noblecourt, v Egipt odpotovala z namenom, da egiptovski vladi svetuje pri vzpostavitvi omenjenega centra, katerega prvotna naloga je bila vezana na dokumentacijo grobnic v tebanski nekropoli (Luksor). Sodeč po sklepu Generalne konference Unesca v Montevideu je bilo poslanstvo novega Dokumentacijskega centra v Kairu kmalu preusmerjeno na fotografsko dokumentiranje spomenikov stare Nubije. Do septembra 1955 je Unesco na dokumentacijski center poslal prve strokovnjake in opremo za

---

7 Säve-Söderbergh, *Temples and Tombs of Ancient Nubia*, 90.

8 Naser, Gamal Abdel. *Filozofija revolucije*. Sarajevo: Džepna knjiga, 1956, 84–85.

9 DA, PA, 1961, UN 592, fascikel 159, mapa 9, signatura 413306. Oddejenjenje za mednarodne organizacije. »Zabeleška o učešču Jugoslavije u mednarodnoj akciji očuvanja kulturnih spomenika stare Nubije.« Beograd, 25. marec 1960.

terensko delo in pod vodstvom takratnega rektorja Univerze Ain Shams, Ahmeda Badawija, so se v Nubijo kmalu napotile prve ekspedicije.¹⁰

Prva opozorila o ogroženosti nubijskih spomenikov zaradi napovedane gradnje jezua so namreč s strani Mustafe Amera, takratnega direktorja Službe za antikvitete v Egiptu, prišla že leta 1954, tj. leto dni pred izbiro dokončne lokacije gradnje Asuanskega visokega jezua. Kljub nekaterim vmesnim korakom na poti k organizaciji kampanje v naslednjih letih, je dokončna odločitev o Unescovem sodelovanju in organizaciji mednarodne akcije padla šele na predvečer gradnje Asuanskega visokega jezua.

Egiptovski kulturni minister, Tharwat Okasha, se je leta 1959 srečal s pomočnikom generalnega direktorja Unesca, Renéjem Maheujem, da bi ga prepričal v Unescovo udeležbo v reševalni akciji.¹¹ Istega leta, v mesecu oktobru, je v Kairu potekalo mednarodno srečanje, kjer je Egipt prvič predstavil ponudbo, da bi lahko sodelujoče države in institucije v domače muzeje odnesle do 50 odstotkov vseh najdb.¹² Namen takšne mamljive ponudbe je bilo spodbuditi k čim večji mednarodni udeležbi v Unescovi akciji. Sodelujoče države so ponujeno v veliki meri sprejele in številni predmeti so bili odpeljani v tujino, kjer so danes sestavni del največjih egiptoloških zbirk. V tem pogledu je bila Jugoslavija bolj izjema kot pravilo, saj v okviru nubijske kampanje v Jugoslavijo uradno ni bil prepeljan noben artefakt,¹³ kljub drugačnim ambicijam določenih institucij in posamezni-

---

10 Hassan, A. Ferki. »The Aswan High Dam and the International Rescue Nubia Campaign.« *African Archaeological Review*, 24/3–4 (2007): 73–94, 79.

11 Prav tam, 80.

12 Carruthers, William. *Flooded Pasts. Unesco, Nubia, and the Recolonization of Archaeology*. Ithaca in London: Cornell University Press, 2022, 152.

13 Todorović, Miloš. *Srbija i Egiptat. Srpsko-egipatski međukulturni odnosi*. Beograd: Udruženje za promociju kulturne raznolikosti Alia Mundi, 2021, 79.

kov.¹⁴ Säve-Söderbergh, priznani švedski egiptolog, je v delu *Temples and Tombs of Ancient Nubia* zapisal, da so bili motivi večine držav, udeleženih v mednarodni akciji, naravnani prav v smeri obogatitve lastnih muzejskih zbirk. Med svetlimi izjemami v tem pogledu je med drugim izpostavil tudi Jugoslavijo: »Menim, da je občutek nacionalne odgovornosti za pomoč sočlanici Unesca odigral veliko vlogo pri prihodu ekspedicij iz Španije, Gane, Jugoslavije, Univerze Humboldt in Heidelberg, ter Švice.«¹⁵

Naslednji pomemben korak v kronologiji organizacije mednarodne kampanje je bilo zasedanje Izvršnega sveta Unesca, ki je potekalo med 23. novembrom in 5. decembrom 1959. Na njem je bila dokončno sprejeta odločitev, da bo Unesco aktivno sodeloval v akciji reševanja spomenikov stare Nubije. Za hiter in učinkovit zagon mednarodne akcije je bila potrebna dobra organizacijska struktura kampanje. V ta namen je organizacija osnovala tri komiteje: Častni komite pokroviteljev, Mednarodni akcijski komite in Izvršni komite.¹⁶ Ob boku teh sta bila naknadno ustanovljena še Posvetovalni komite in organizacijski »podaljšek« v obliki nacionalnih komitejev, ki so delovali kot posredniki med Unescom in posameznimi državami članicami.

Generalni direktor Unesca, Vittorino Veronese, je apel, s katerim je 8. marca 1960 vse članice Unesca pozval k udeležbi v mednarodni kampanji, otvoril z besedami:

Dela na gradnji velikega jezua blizu Asuana so se začela. V manj kot petih letih se bo srednja dolina Nila spremenila v ogromno jezero. Čudovitim zgradbam, med

---

14 Interes za pridobitev arheoloških predmetov znotraj Jugoslavije je bil razviden tako s strani Zavoda za varstvo spomenikov kulture kot tudi znotraj Nacionalne komisije za Unesco, ki je pred uradnim vstopom v kampanjo zapisala: »Pomembna pa je tudi možnost, ki se ponuja z morebitno pridobitvijo dragocene zbirke predmetov ali posebnih objektov izredne arheološke, kulturno-zgodovinske in umetniške vrednosti.« Vir: DA, PA, 1960, UN 592, fascikel 158, mapa 1, signatura 423892. Jugoslovanska nacionalna komisija za UNESKO. »Rešenje o imenovanju Nacionalnog komiteta za sprovođenje u Jugoslaviji medjunarodne akcije za očuvanje spomenika Stare Nubije.« Beograd, 9. september 1960, 4.

15 Säve-Söderbergh, *Temples and Tombs of Ancient Nubia*, 198.

16 DA, PA, 1960, UN 592, fascikel 158, mapa 1, signatura 423892. Jugoslovanska nacionalna komisija za UNESKO. "Medjunarodna akcija za očuvanje spomenika Nubije." Beograd, 9. september 1960, 1-2

najlepšimi na tem planetu, grozi, da jih bo poplavela voda, zaustavitev katere bo sicer oplodila širna prostranstva puščave. Toda kakšno grozno ceno bi lahko plačali za ta nova polja, prepuščena traktorjem in virom energije za bodoče tovarne. A vendarle, ko pride do vprašanja preživetja živečih in trpečih ljudi, ne more biti nobenega pomisleka o tem, ali bomo žrtvovali granitne in porfirne figure /.../ Med dediščino preteklosti in neposredno usodo prebivalstva, ki živi v revščini v senci ene največjih dediščin zgodovine, med pridelkom in templji, se res ni lahko odločiti.¹⁷

V navedenem pozivu, ki predstavlja uradni začetek mednarodne kampanje za reševanje nubijskih spomenikov,¹⁸ je mogoče zaznati tudi določeno taktično previdnost direktorja Unesca. Ta se s svojimi besedami ni želel zoperstavljati Naserjevi politiki in njegovim prizadevanjem za razvoj egiptovskega gospodarstva. Začetek mednarodne akcije je namreč treba razumeti v kontekstu, da je le nekaj let pred tem Egipt izgnal britansko vojsko po sedemdesetletni okupaciji, Unesco pa je bil s strani Naserja razumljen kot nevladna alternativa zahodnih institucij.¹⁹

Poleg vprašanj neposredne izvedbe in organizacije je osrednji izziv v samem začetku izhajal iz vprašanja financiranja kampanje, saj Egipt in Sudan sama finančno ne bi bila zmožna izvesti reševalne akcije v takšnem obsegu. Zelo hitro je tudi postalo jasno, da bo reševalna kampanja krepko preseгла finančne zmožnosti, ki jih je imel Unesco na voljo prek ustaljenih fondov držav članic. Sodeč po informacijah Jugoslovanske nacionalne komisije za Unesco se je prav v navezavi na izzive financiranja kampanje postavljalo vprašanje, kdo bo nosilec te mednarodne akcije. Prevladalo je namreč prepričanje, da bi zahodne države investirale bistveno večje vsote,

---

17 »Appeal by Vittorino Veronese.« Dostopno na: <http://ancien.nubie-international.fr/ajaxfilemanager/uploaded/annVittorinoEng.pdf> (dostop: maj 2024).

18 »Working Together: Abu Simbel.« Dostopno na: <https://whc.unesco.org/en/story-abu-simbel/> (dostop: marec 2024).

19 Betts, Paul. »The Warden of World Heritage. UNESCO and the Rescue of the Nubian Monuments.« *Past and Present*, 10 (2015): 100–125, 108.

v kolikor bi bil nosilec akcije Unesco in ne vladi Egipta in Sudana.²⁰ Finančni angažma držav je ne glede na to ostajal precej nizek. Občutno največja je bila zaveza ZDA, ki so do pomladi 1961 sprejele odločitev, da bodo v kampanjo prispevale okoli 10.000.000 dolarjev. Ne glede na visok finančni doprinos ZDA v kampanjo je to predstavljalo zgolj približno desetino vseh predvidenih stroškov kampanje, saj so prvotne ocene znašale približno 100 milijonov dolarjev.²¹

Ne glede na ključno vlogo Unesca pri zbiranju sredstev in organizaciji kampanje tudi vladi Egipta in Sudana nista bili zgolj pasivni opazovalki. Čeprav po finančni strani sami ne bi uspeli izvesti reševalnega projekta v takšnem obsegu, sta vendarle ves čas dejavno sodelovali v reševalni akciji, tako s terenskim arheološkim in konzervatorskim delom, premeštvami artefaktov, kot tudi s finančnimi doprinosi.²² Egipt je na primer s prvimi terenskimi deli na reševanju spomenikov pričel tekom leta 1959, ko je celotno arheološko dejavnost v državi preusmeril na ogroženo območje in začel z aktivnimi pripravami za reševanje templjev Taffa, Debod in Qertassi.²³

JUGOSLOVANSKI VSTOP V MEDNARODNO KAMPANJO

Jugoslavija je na prelomu v šestdeseta leta že beležila pestro zgodovino sodelovanja z Unescocom. Članica organizacije je uradno postala marca 1950, čeprav je bila v delovanje te organizacije vpletena že pred tem, jugoslovanska delegacija pa je bila prisotna tudi na podpisu Unescove ustave

---

20 DA, PA. 1960, UN 592, fascikel 157, mapa 16, signatura 419174. DSIP na veleposlaništvo FNRJ v Kairu. »Spasavanje nubijskih spomenika.« Beograd, 19. julij 1960.

21 DA, PA. 1961, UN 592, fascikel 159, mapa 9, signatura 413306. Jugoslovanska nacionalna komisija za UNESCO. »Zabeleška o spasavanju nubijskih spomenika.« Beograd, 28. april 1961.

22 Säve-Söderbergh, *Temples and Tombs of Ancient Nubia*, 198.

23 DA, PA. 1960, UN 592, fascikel 157, mapa 12, signatura 41977. Jugoslovanska nacionalna komisija za UNESCO. »LIII Sastanak Jugoslovenske nacionalne komisije za UNESCO.« Beograd, 29. januar 1960, 2.

leta 1945.²⁴ Poslanstvo Unesca je razumela zlasti v kontekstu pomoči nerazvitim državam na področju izobraževanja, znanosti in kulture. V širši perspektivi lahko izpostavimo, da je Jugoslavija v Unescu videla kredibilen vzporedni mehanizem, ki je lahko deloval kot podaljšek njene zunanje politične dejavnosti. Poleg tega so njena nadaljnja prizadevanja in sodelovanja z Unescom temeljila tudi na lastni izkušnji, saj je z organizacijo že leta 1951 podpisala »Sporazum o tehnični pomoči« in tako med letoma 1951 in 1961 koristila številne oblike pomoči na področju razvoja izobraževanja v skupnem znesku 639.400 ameriških dolarjev.²⁵

Jugoslavija je v začetni fazi aktivno sledila pripravam mednarodne kampanje za reševanje spomenikov stare Nubije, dohajala pričakovanja Unesca in pri tem celo prehitela številne druge članice. Tako je prva obravnava vprašanja o morebitni jugoslovanski udeležbi v mednarodni kampanji na sestanku Jugoslovanske nacionalne komisije za Unesco potekala že 29. januarja 1960, tj. le nekaj tednov po začetku gradnje Asuanskega visokega jezusa.²⁶ Le tri dni pozneje je Jugoslovanska nacionalna komisija za Unesco napotila prvo prošnjo za odobritev jugoslovanske udeležbe v kampanji na Zvezni izvršni svet (krajše: ZIS).²⁷ Prošnja je predvidevala zgolj načelno privolitev sodelovanja in vzpostavitve nacionalnega komiteja, ki bi koordiniral jugoslovansko udeležbo v akciji, kot je bilo to predvideno v Unescovem načrtu kampanje,²⁸ vendar ni prejela odobritve.

Skoraj sočasno z omenjenim sestankom Jugoslovanske nacionalne komisije za Unesco je Krsto Crvenkovski (zvezni sekretar za izobraževanje in kulturo), ki je vodil jugoslovansko kulturno delegacijo na obisku v Egiptu,²⁹

---

24 DA, PA. 1963, UN 592, fascikel 155, mapa 592/1, signatura 49611. Odeljenje za mednarodne organizacije. »UNESCO – karakteristike dosadašnjeg razvoja i budući zadaci.« Beograd, 19. marec 1963, 7.

25 DA, PA. 1961, UN 592, fascikel 159, mapa 10, signatura 428914. »Tehnična pomoč UN u oblasti prosvete, nauke i kulture.« Beograd, 20. november 1961, 7.

26 »LIII Sastanak Jugoslovenske nacionalne komisije za UNESCO.«, 1.

27 DA, PA. 1961, UN 592, fascikel 159, mapa 9, signatura 413306. Jugoslovenska nacionalna komisija za UNESCO, 6. februar 1960, 1.

28 Prav tam.

29 »Naša misija v Sudanu.« *Delo*, nedelja, 24. januar 1960, 1.

egiptovskemu ministru za kulturo, Tharwatu Okashi, podal načelno pripravljeno sodelovanje v akciji.³⁰ V sklopu tega obiska je Crvenkovski tudi Sudancem obljubil pomoč pri reševanju manjšega templja.³¹ Kljub obljubam je prošnja Jugoslovanske nacionalne komisije za Unesco na Zvezni izvršni svet, ki naj bi potrdil jugoslovansko sodelovanje v mednarodni kampanji, ostala neodobrena, zato je mesec dni pozneje sledil nov poziv.³² Vpogled v omenjeni prošnji je zanimiv tudi s perspektive poskusov prikaza skladnosti mednarodne kampanje z jugoslovanskimi zunanjepolitičnimi smernicami. Izpostavljali sta parole »aktivnega sobivanja«,³³ solidarnostne politike, krepitev odnosov z Egiptom in Sudanom ipd., kar je lepo razvidno iz izseka druge prošnje:

S sodelovanjem v tej mednarodni akciji bo Jugoslavija udeležena v doslej največjem skupnem kulturnem podvigu, ki ima naravo učinkovite mednarodne solidarnosti, in bo tako, v skladu s svojim konceptom in prakso aktivnega sobivanja, še enkrat manifestirala svojo privrženost načelom Unesca oziroma OZN. Poleg tega ima lahko udeležba Jugoslavije v tej akciji poseben pomen potrditve nadaljnjega razvijanja dobrih odnosov z Združeno Arabsko Republiko in Sudanom.³⁴

-
- 30 »Rešenje o imenovanju Nacionalnog komiteta za sprovođenje u Jugoslaviji međunarodne akcije za očuvanje spomenika Stare Nubije.«, 3; Mađarić, Vlado. »Učešće Jugoslavije u međunarodnoj akciji za spasavanje spomenika Stare Nubije« V: Učešće Jugoslavije u međunarodnoj akciji za spasavanje spomenika Stare Nubije, 17–28. Zbornik zašтите spomenika kulture. Beograd: jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture, 1965, 24.
- 31 DA, PA. 1961, UN 592, fascikel 159, mapa 9, signatura 413306. Jugoslovanska nacionalna komisija za UNESCO. »Naše učešće u spasavanju Nubijskih spomenika.« Beograd, 6. oktober 1961.
- 32 DA, PA. 1960, UN 592, fascikel 159, mapa 9.
- 33 Aktivno sobivanje oz. »aktivna koegzistenca« je termin, ki je poosebljal nove jugoslovanske zunanje-politične smernice širokega političnega povezovanja z globalnim jugom na prelomu petdesetih let prejšnjega stoletja. V govoru pred Zvezno narodno skupščino leta 1955 je Josip Broz - Tito ta koncept predstavil takole: »To je politika aktivnega in konstruktivnega mednarodnega sodelovanja s ciljem iskanja načina za reševanje vseh odprtih mednarodnih problemov in odklanjanja izvora mednarodne napetosti ... Tovrstna politika po eni strani izključuje vsakršno pasivno ali ravnodušno stališče do mednarodnih konfliktov in poziva na stike, pogajanja in sporazumno reševanje problemov z vsemi temi državami, ne glede na družbeno ureditev ali obči pogled na svet.« Vir: »Stavovi Jugoslavije o politiki aktivne miroljubive koegzistencije.« Vir: *Jugoslovenski pregled*, november, 1961, 483.
- 34 »Rešenje o imenovanju Nacionalnog komiteta za sprovođenje u Jugoslaviji međunarodne akcije za očuvanje spomenika Stare Nubije«, 4.

Tudi onkraj vprašanj zunanjepolitičnega prestiža Jugoslavije znotraj Organizacije Združenih narodov in med državami globalnega juga je bilo, zlasti z vidika izredno tesnih odnosov z Egiptom, težko pričakovati, da se Jugoslavija ne bi vsaj delno vključila v mednarodno akcijo pomoči. Kakšni so bili torej razlogi za začetne zadržke Jugoslavije pri vstopu v akcijo? Prvi razlog je verjetno ta, da sta bila Jugoslovanska nacionalna komisija za Unesco in Jugoslovanski inštitut za zaščito spomenikov kulture že preobremenjena z zaščito lastne kulturne dediščine.³⁵ Poleg tega je jugoslovanska politika taktično počakala, da postane vsaj delno razviden obseg mednarodne akcije, saj so tudi številne druge države zavlačevale z dokončno potrditvijo svoje udeležbe.

Med razlogi za začetne zadržke je nadalje treba izpostaviti tudi širše politične okoliščine v Egiptu v tem obdobju. Obstoječe študije o nubijski kampanji se običajno osredotočajo na potek same reševalne akcije in zanemarjajo dejavnik pestrega notranjepolitičnega dogajanja v Egiptu v tem času. V luči procesa nacionalizacije, širokih državnih reform, notranjih reakcij, mednarodne aktivnosti egiptovske politike, kot tudi same odcepitve Sirije iz Združene arabske republike jeseni 1961 je bila organizacija Unescove nubijske kampanje za egiptovsko oblast skoraj marginalnega pomena. To je jasno razvidno tudi na nivoju jugoslovansko-egiptovskih odnosov. V začetku šestdesetih let je Jugoslavija aktivno sodelovala pri reševanju ključnih problemov in izzivov, s katerimi se je soočala egiptovska oblast, kljub temu pa se tematika nubijske reševalne akcije praktično ni pojavljala v uradnih pogovorih med srečanji egiptovskih in jugoslovanskih predstavnikov v tem obdobju.

Zvezni izvršni svet je 15. julija 1960, več kot pol leta po prejeti prvi prošnji Nacionalne komisije za Unesco, vendarle izdal načelno odobritev jugoslovanske udeležbe v akciji in ob tem imenoval Nacionalni komite za izvedbo mednarodne akcije za zaščito spomenikov Stare Nubije v Jugoslaviji (krajše:

---

35 Radonjić, Nemanja. »Duh zajedništva? Jugoslavija i Unesco u akciji spasavanja spomenika stare Nubije tokom šesdesetih godina XX veka.« V: *Pod Lupom. Staroegipatske zbruke u muzejima u Srbiji. Under the Spotlight. Ancient Egyptian Collections in the Museums of Serbia*, ur. Emilia Epštajn, 95–101. Beograd: Muzej afričke umetnosti, 2019, 100.

Nacionalni komite). Ustanovitev komiteja je med drugim pospremila odločitev, da mora biti na teren v Egipt in Sudan poslana delegacija, ki bi preučila možnosti jugoslovanske udeležbe v akciji. Tako je bila 9. septembra določena petnajstčlanska sestava komiteja, ki je vključevala raznolik nabor političnih in strokovnih predstavnikov, med njimi tudi tri Slovence: sekretarja Zveznega izvršnega sveta za informacije, Bogdana Osolnika, in dva akademska profesorja, Josipa Korošca in arhitekta Marjana Mušiča.³⁶ Prvi sestanek novoustanovljenega komiteja je bil sklican 16. septembra 1960 v prostorih Inštituta za družbene vede v Beogradu, kjer je bil za predsednika komiteja določen Radivoj Uvalić, ki je maja 1960 sodeloval na sestanku Mednarodnega akcijskega komiteja v Parizu.³⁷

Na prvem srečanju je komite sprejel odločitev, da v Egipt in Sudan napotijo odpravo, ki bi na širšem območju predvidene akcije s pristojnimi organi preučila možnosti jugoslovanske udeležbe v akciji in določila konkretne oblike jugoslovanskega sodelovanja. S sklepom sekretarja za izobraževanje in kulturo ZIS so bili za člane te odprave potrjeni Radivoj Uvalić (direktor Inštituta za družboslovne vede in predsednik Nacionalnega komiteja), Vlado Mađarić (direktor Zveznega Inštituta za zaščito spomenikov kulture) in Branko Gavela (profesor na Univerzi v Beogradu in član Nacionalne komisije).³⁸

Omenjena trojica se je v Egiptu in Sudanu mudila med 12. in 26. oktobrom 1960.³⁹ Na podlagi tega obiska je Nacionalni komite zaključil, da je treba v dokumentacijski center v Kairo čim hitreje napotiti skupino jugoslovanskih arhitektov. Takrat je bila sprejeta tudi odločitev, da bo skupina restavratorjev sodelovala pri reševanju zidnih poslikav v Egiptu in Sudanu, pri čemer bodo točne lokacije objektov določene naknadno. Izpostavili so

---

36 »Rešenje o imenovanju Nacionalnog komiteta za sprovođenje u Jugoslaviji međunarodne akcije za očuvanje spomenika Stare Nubije«, 1.

37 DA, PA. 1960, UN 592, fascikel 157, mapa 16, signatura 419174. DSIP na veleposlaništvo FNRJ v Kairu. »Spasavanje nubijskih spomenika« 19. julij 1960.

38 DA, PA. 1960, UN 592, fascikel 158, mapa 1, signatura 425632. Jugoslovanska nacionalna komisija za UNESCO na DSIP, 29. september 1960.

39 Mađarić, »Učešće Jugoslavije u međunarodnoj akciji za spasavanje spomenika Stare Nubije«, 25.

tudi potrebo po razmisleku o možnostih sodelovanja pri zaščiti templja Abu Simbel, o sodelovanju jugoslovanskih strokovnjakov pri premestitvi enega izmed templjev v Egiptu ali Sudanu ter o dodatnem zagotavljanju pomoči v obliki materiala in opreme.⁴⁰

Prvo omembo jugoslovanskega sodelovanja v mednarodni Unescovi kampanji lahko v slovenskih medijih zasledimo 30. septembra 1960 v časniku *Delo*. Ta med drugim napove odhod zgoraj omenjene delegacije v Kairo. Prispevek je pomenljiv tudi z vidika javne artikulacije visokih pričakovanj v zvezi s potencialno jugoslovansko udeležbo v mednarodni akciji, ki so jih takrat gojili v Zveznem inštitutu za varstvo kulturnih spomenikov. Razvidno je, da so bila septembra 1960 pričakovanja Inštituta bistveno višja od poznejše realizacije:

Naša država se je pridružila mednarodni akciji z veliko pripravljenostjo in z željo, da bi bila njena pomoč čim učinkovitejša. Po mnenju Zveznega inštituta za varstvo kulturnih spomenikov bi lahko poslali v Nubijo skupino arheologov, ki bi sodelovala pri arheoloških raziskovanjih. Skupina naših arhitektov in slikarjev-konservatorjev bi lahko pomagala pri premeščanju arhitektonskih objektov in spomenikov stenskega slikarstva. Naši strokovnjaki bi prav tako lahko sodelovali pri izdelavi tehnične in znanstvene dokumentacije itd. Kakšna pomoč pa bo najbolj potrebna in najbolj koristna, bo konkretno ugotovila naša delegacija, ki bo odpotovala v Egipt in se tamkaj posvetovala s člani strokovnega komiteja. Vodja te delegacije, ki bo v kratkem krenila na pot, bo dr. Radivoj Uvalić, predsednik Jugoslovanskega nacionalnega komiteja za izvedbo te reševalne akcije.⁴¹

Navedeni odlomek je v skrajšani obliki zgolj povzegal predhodne razprave in predloge Inštituta za varstvo spomenikov kulture, pri čemer lahko poleg naštetega izpostavimo tudi visoka pričakovanja o vključitvi jugoslovanskih podjetij v potekajočo reševalno akcijo v Nubiji. Predvidevali so pošiljanje skupine arheologov, geodetov, arhitektov, slikarjev, fotografov, gradbenega materiala in strokovno-tehničnih kadrov, kot so gradbeniki,

---

40 Prav tam.

41 »Beograjski kulturni zapiski.« *Delo*, št. 268, 30. september 1960, 6.

inženirji, hidroiinženirji ipd.⁴² Takrat že močna prisotnost jugoslovanskih tehničnih podjetij v Egiptu je ob boku s tesnimi državnimi odnosi nekako logično nagovarjala zgornja pričakovanja inštituta.

Jugoslovanskemu nacionalnemu komiteju je bil ob vzpostavitvi zagotovljen proračun v višini 30 milijonov dinarjev. Glede konkretne razdelitve teh sredstev je bilo sklenjeno, da bo komite deloval samostojno. Julija 1960 je Državni sekretariat za zunanje zadeve (takratno ministrstvo za zunanje zadeve, krajše: DSIP) veleposlaništvu FNRJ v Kairu določil, naj naredi lastno poizvedbo o možnostih jugoslovanske udeležbe in preveri kakšne oblike sodelovanja so v Unescovi kampanji predvidele druge vključene države. Ta poteza zgovorno priča o previdnosti jugoslovanske zunanje politike. Poleg poizvedovanja o obsegih udeležbe drugih je DSIP od veleposlaništva v Kairu prioritarno zahteval tudi ocene stališč egiptovske oblasti do Unescovega odnosa do vlad Egipta in Sudana.⁴³

Organizacija jugoslovanske udeležbe v reševalni akciji je nekoliko zamujala, vendar v tem pogledu ni drastično zaostajala za drugimi državami udeleženkami. Po informacijah Jugoslovanske nacionalne komisije za Unesco so do septembra 1960 le redke države dejansko začele z aktivno pomočjo ali delom na reševanju spomenikov. V zvezi z mednarodno situacijo do septembra 1960 je jugoslovanska nacionalna komisija poročala, da je belgijska vlada že odredila 1.000.000 belgijskih frankov ter vzpostavila Nacionalni komite za izvedbo reševalne akcije; v ZDA so ameriške univerze in muzeji izrazili pripravljenost, da na teren pošljejo svoje strokovnjake; v Španiji je bil vzpostavljen Nacionalni komite; belgijska egiptološka fundacija »Kraljica Elizabeta« je ponudila, da prevzame vsa fotometrična dela in popolno izkopavanje enega najdišča, ki bi ga odredila vlada Sudana; v Sudanu je takrat na izkopavanjih sodelovalo Egiptološko raziskovalno društvo iz Londona; med neuvrženimi državami pa je le Indija izpostavila

---

42 »Rešenje o imenovanju Nacionalnog komiteta za sprovođenje u Jugoslaviji medjunarodne akcije za očuvanje spomenika Stare Nubije«, 4–5.

43 »Spasavanje nubijskih spomenika.«

načelno pripravljenost, da na teren pošlje več strokovnjakov, medtem ko je en strokovnjak iz Gane že sodeloval pri izkopavanjih mesta Sera.⁴⁴

Kot že izpostavljeno, je bila po začetnem odlašanju 15. julija 1960 s strani ZIS-a potrjena vzpostavitev Nacionalnega komiteja, septembra istega leta je sledilo njeno prvo zasedanje, v vmesnem času pa so že bila odobrena prva sredstva za njegovo delovanje. Ne glede na začrtan organizacijski in finančni okvir Jugoslavija vse do aprila 1961, tj. skoraj leto dni po vzpostavitvi Nacionalnega komiteja, še vedno ni določila dejanskega načrta sodelovanja v Unescovi reševalni kampanji. Nastala situacija je močno odstopala od prvotne strategije Nacionalnega komiteja, ki si je ob svojem nastanku stremel k hitri določitvi delovnih akcij in njihovi izvedbi že v letih 1960 in 1961, pri čemer bi se načrt aktivnosti za naslednja leta oblikoval naknadno.⁴⁵

Neuradno so bili okvirni načrti udeležbe sklenjeni že na prelomu v leto 1961, po vrnitvi delegacije treh jugoslovanskih strokovnjakov iz Egipta in Sudana.⁴⁶ Član delegacije, Branko Gavela, je v zvezi s tem januarja 1961 za časopis *Borba* povedal:

Delegacija našega Nacionalnega odbora, ki je obiskala ZAR in Sudan in si ogledala vse ogrožene spomenike, meni, da je najbolj primerno, da naša država pri tem pomaga s prevzemom velike akcije, s pošiljanjem strokovnih kandidatov za opravljanje nalog na tistih področjih, kjer imajo največ znanstvenih izkušenj. Našo pozornost bi namreč usmerili v konservacijo in restavriranje fresk, mozaiikov, morebiti tudi v demontažo in prenos kakšnega manjšega objekta.⁴⁷

Razlogi za zamudo pri vključevanju v akcijo niso v celoti razvidni. Iz izjave predsednika Nacionalnega komiteja, Radivoja Uvalića, je mogoče razbrati, da se je »/.../ ob koncu leta 1960 zgodil nesporazum med Nacionalnim

---

44 »Rešenje o imenovanju Nacionalnog komiteta za sprovođenje u Jugoslaviji medjunarodne akcije za očuvanje spomenika Stare Nubije«, 3.

45 Prav tam, 4–5.

46 DA, PA. 1961, UN 592, fascikel 159, mapa 9, signatura 413306. DSIP na Jugoslovansko ambasado v Kartumu. Beograd, 3. april 1961.

47 Popović, Dragiša. »Operacija u Nubiji.« *Borba*, nedelja, 8. januar 1961, 9.

komitejem in DSIP-om, zaradi česar je prišlo do določene zamude v njihovem delu.«⁴⁸ Iz telegramov med DSIP-om in jugoslovanskima veleposlaništvoma v Kairu in Kartumu pa je mogoče razbrati, da je za del zamude kriva napaka v komunikaciji Jugoslovanskega nacionalnega komiteja s Sudanom in Egiptom. Na začetku leta 1961 je namreč Jugoslovanski nacionalni komite v Egipt poslal pismeno ponudbo, da lahko v Dokumentacijski center takoj pošlje ekipo arhitektov in strokovnjakov za reševanje zidnega slikarstva. Izkazalo se je, da pisma niso bila podpisana in niso vključevala navedbe odgovorne institucije, v vsebinskem smislu pa so bolj spominjala na splošne smernice, po katerih naj bi veleposlaništvi v Kairu in Kartumu prevzele nadaljnje korake v kontekstu reševalne misije.⁴⁹

Nastala zmeda se je začela razreševati šele aprila 1961. Jugoslovanski nacionalni komite je zaprosil za dodatnih 20.000.000 dinarjev sredstev za delo na enem izmed templjev v Sudanu in sklenil, da bodo v prvem koraku v Egipt poslali 4 strokovnjake:⁵⁰ dva restavratorja, ki bi opravila prvi terenski ogled potencialnih objektov,⁵¹ kjer bi pozneje reševali zidne poslikave, in dva arhitekta za delo v Dokumentacijskem centru v Kairu.

JUGOSLOVANSKA ARHITEKTA NA CENTRU ZA DOKUMENTACIJO V KAIRU

Dokumentacijski center v Kairu, ki je bil s podporo Unesca ustanovljen že leta 1955, je odigral eno ključnih vlog v mednarodno koordinirani akciji reševanja spomenikov stare Nubije. Že na samem začetku je bilo jasno, da v tako kratkem času ne bodo uspeli rešiti vseh ogroženih spomenikov.

---

48 »Zabeleška o spasavanju nubijskih spomenika.«

49 DA, PA. 1961, UN 592, fascikel 159, mapa 9, signatura 410012. DSIP na Jugoslovansko ambasado v Kairu. Beograd, 3. april, 1961.

50 Prav tam.

51 Seznam potencialnih objektov, kjer naj bi jugoslovanski restavratorji reševali zidne poslikave, je določilo egiptovsko ministrstvo za kulturo v priporočilu jugoslovanskemu Nacionalnemu komiteju. O tem gl. Vunjak, Mihailo in Milorad Medić. »Radovi na skidanju i prenošenju zidnih slika u Nubiji. Organizacija i metod rada.« V: *Zbornik zašтите spomenika kulture XV*. Beograd: Jugoslovanski inštitut za zaščito spomenika kulture, 1965, 29.

Znotraj dokumentacijskega centra je zato obsežna skupina mednarodnih strokovnjakov izvajala sistematično dokumentiranje staroegipčanskih templjev v Nubiji. Rezultat trdega dela v letih intenzivne mednarodne kampanje je bogat arhiv, ki ga sestavlja na tisoče fotografij, načrtov in popisov objektov.⁵²

Z delom v dokumentacijskem centru v Kairu sta 15. maja 1961⁵³ začela jugoslovanska arhitektka Milka Čanak in Branislav Vulović.⁵⁴ Prvotno načrtovano dvomesečno delo, ki se je pozneje podaljšalo za več mesecev, je obsegalo dve glavni nalogi. Prva je zadevala preučevanje osnovne dokumentacije objektov na območju Nubije ter pridobitev ustreznega znanja o delovanju Dokumentacijskega centra. Metode dela od meritev, popisov in fotografske dokumentacije objektov v Nubiji do notranje sistematizacije gradiva je Milka Čanak nazorno popisala v prispevku za *Zbornik zaščite spomenikov* leta 1964.⁵⁵ Izobraževalni del njenega obiska v Kairu je razviden tudi iz dokumentov, ohranjenih v osebni zapuščini Milke Čanak.⁵⁶ Med njimi najdemo številne izpiske iz raznih egiptoloških študij in prrise načrtov posameznih spomenikov, pri čemer prevladujejo študije koptske arhitekture.⁵⁷ Drugi del njune naloge v dokumentacijskem centru pa je zadeval bržkone najbolj ambiciozen vidik jugoslovanske vključitve v kampanjo, s katero bi se Jugoslavija uvrstila med najaktivnejše države v mednarodni akciji: preučitev in določitev templja, ki naj bi ga samostojno premestili Jugoslovani.⁵⁸

---

52 Säve-Söderbergh, *Temples and Tombs of Ancient Nubia*, 65–67.

53 Navedba točnega datuma (med 14. in 19. majem 1961) se znotraj dokumentacije Jugoslovanske nacionalne komisije za Unesco, korespondence jugoslovanskega veleposlaništva v Kairu kot tudi v objavah Čanakove, Vunjaka in Medića razlikuje.

54 DA, PA, 1961, UN (584–592), fascikel 159, signatura 420023, mapa 10. »Zapisnik sa LX sastanka Jugoslovenske nacionalne komisije za Unesco, održanog 28. aprila 1961. 24. VI. 1961«, 8–9.

55 Čanak, Milka. »Centar za dokumentaciju i izučavanje istorije umetnosti i civilizacije staroga Egipta.« V: *Zbornik zaščite spomenika kulture XV*. Beograd: Jugoslovanski inštitut za zaščito spomenika kulture, 1964.

56 Osebni arhiv Milke Čanak Medić. Arhiv hranijo sorodniki Milke Čanak v Beogradu.

57 Osebni arhiv Milke Čanak.

58 »Zabeleška o spasavanju nubijskih spomenika.«

O delu obeh jugoslovanskih arhitektov v Egiptu leta 1961 je ohranjenih relativno malo podatkov. Sodeč po dostopni dokumentaciji vidimo, da je bila določitev konkretnih nalog jugoslovanske udeležbe v Unescovi akciji predana na pleča dveh arhitektov. Podrobnosti zgodbe o templju, ki naj bi ga na varno lokacijo premestila Jugoslavija, ostajajo nepoznane. Iz arhivskih virov je razvidno zgolj to, da se razprava o določitvi templja zelo hitro izgubi iz dokumentacije in je tudi ob poznejših pripravah na jugoslovansko udeležbo le redko izpostavljena. Kljub temu sta se jugoslovanska arhitekta zelo hitro vključila v neposredne akcije reševanja spomenikov v Nubiji. Po kratkotrajnem delu v dokumentacijskem centru v Kairu sta kmalu pričela tudi s terenskim delom v Nubiji, pri čemer sta se osredotočila na dva objekta. Od julija 1961 (do najverjetneje septembra istega leta) sta izvajala dokumentacijo v templjih Dakka in Gerf Hussein ter pomagala pri pripravi načrtov za njun prenos na varnejšo lokacijo.⁵⁹ Reševanje ptolemajskega templja Dakke, ki ga je začel graditi kralj Ergamenes (vladal med letoma 295 in 275 pr. n. št), dokončal pa ga je Ptolemaj IV. Filopater (vladal med letoma 221 in 204 pr. n. št),⁶⁰ je bil eden izmed projektov, ki ga je takrat izvajala egipčanska ekipa.⁶¹ Že kmalu po začetku del sta se Egipčanom pridružila tudi Čanak in Vulović. V svojih zapisih se je Čanak spominjala izredno slabih pogojev terenskega dela. Tempelj Dakka je bil namreč med zimskimi meseci delno poplavljen zaradi višjega vodostaja, ki je bil posledica starega Asuanskega jezua,⁶² zaradi česar so bila dela na objektu mogoča samo v poletnih mesecih, vendar zaradi izredno visokih temperatur le nekaj ur dnevno in ponoči.⁶³

---

59 Čanak, Milka. »Učešče jugoslovenskih arhitekata u akciji spasavanja spomenika Stare Nubije.« V: Učešče Jugoslavije u međunarodnoj akciji za spasavanje spomenika Stare Nubije. Beograd: Jugoslovanski institut za zaščitu spomenika kulture, 1965, 81; DA, PA, 1961, UN (584–592), fascikel 159, UN 592, signatura 419982, mapa 10. Kairo, 22. junij 1961.

60 Säve-Söderbergh, *Temples and Tombs of Ancient Nubia*, 39.

61 Prav tam, 135.

62 Asuanski jez je predhodnik Visokega asuanskega jezua. Med letoma 1889 in 1902 je bil zgrajen s strani Britancev in bil v naslednjih desetletjih dvakrat zvišan. Vir: Carruthers, *Flooded Past*s. 7.

63 Čanak, »Učešče jugoslovenskih arhitekata u akciji spasavanja spomenika Stare Nubije«, 82.

Delo jugoslovanskih arhitektov je bilo sprva načrtovano za obdobje dveh mesecev, a se je zaradi zahtevnega in zamudnega dela na terenu podaljšalo še za dva. Posredni dokaz, da sta jugoslovanska arhitekta svoje delo dobro opravila, je bil poziv egiptologinje Christiane Desroches Noblecourt, ki je na jugoslovansko veleposlaništvo v Parizu napotila prošnjo za čimprejšnjo vrnitev Milke Čanak in Branislava Vulovića.⁶⁴ Njena prošnja je bila uslišana in tako so ju znova poslali v Nubijo, kjer sta med 5. februarjem in 5. majem 1962 nadaljevala z dokumentiranjem templja Gerf Hussein.⁶⁵ Ob koncu njune druge poti so k njuni vrnitvi na teren pozivali tudi Egipčani.⁶⁶ Delo arhitektov Milke Čanak in Branislava Vulovića je bilo vpeto v egipčanske aktivnosti reševanja spomenikov v Nubiji, na žalost pa je zaradi pomanjkanja dokumentacije težko rekonstruirati dejanski obseg in doprinos njenega dela v Nubiji.

JUGOSLOVANSKA RESTAVRATORSKA EKSPEDICIJA V NUBIJI

Z zatonom ideje o samostojnemu premeščanju enega izmed templjev v Nubiji je od prvotnih načrtov za terensko udejstvovanje Jugoslavije v mednarodni akciji ostalo samo še sodelovanje na področju reševanja zidnih poslikav. Jugoslovanski ekipi strokovnjakov, ki so jo sestavljali Milorad Medić (vodja), Miha Pirnat, Mihailo Vunjak, Bogdan Kovačević in Jovan Nešković, je namreč med novembrom 1963 in majem 1964 na ogroženih objektih v Wadi es-Sebui (Egipt), Abu Hodi (Egipt), Abdullah Nirgiju (Egipt) in Sheikh Abd el-Ghadirju (Sudan) uspelo rešiti in delno konservirati 90 fragmentov

---

64 DA, PA, 1962, UN (590-592), fascikel 157, signatura: 423771, mapa 592/2. 20. julij 1962.

65 Čanak, »Učešće jugoslovenskih arhitekata u akciji spasavanja spomenika Stare Nubije«, 84.

66 DA, PA, 1963, UAR, fascikel 137, mapa 2, signatura 46657. Kairo, 24. februar 1963.

koptskih zidnih poslikav v skupni površini 113,127 m², velik del katerih so tudi celostno restavrirali.⁶⁷

Zamisel o pošiljanju ekipe restavratorjev zidnega slikarstva je bila del prvotnih predlogov jugoslovanske udeležbe in možnega prispevka v mednarodni kampanji. V nasprotju s podhranjenostjo strokovnega kadra na področju egiptologije je imela Jugoslavija bistveno več izkušenih in kakovostnih strokovnjakov, specializiranih za reševanje zidnega slikarstva. Toda njihovo znanje ni bilo enostavno prenosljivo na področje stare Nubije, kjer so zaradi specifičnih pogojev uporabljali drugačne slikarske tehnike. Razlike so izhajale zlasti iz uporabljenih materialov, predvsem pa same zidne podlage, na kateri so bile poslikave nanešene. Medtem ko evropska tradicija zidnega slikarstva za podlago uporablja apno, so bile koptske poslikave večinoma narejene na ometih iz blata in puščavskega peska ter premazane s kaolinom, zaradi česar klasični materiali, ki jih restavratorji uporabljajo za snemanje in konserviranje fresk pri nas, na področju Nubije niso bili uporabni.⁶⁸

V luči teh izzivov sta že maja 1961 poleg obeh jugoslovanskih arhitektov, Milke Čanak in Branislava Vulovića, v Egipt pripotovala tudi Milorad Medić, strokovnjak za freske, in Mihailo Vunjak, inž. kemije in konzervator. Med svojim obiskom sta pregledala predvidene objekte, na katerih naj bi delali jugoslovanski restavratorji, pripravila okviren načrt dela in odvezla vzorce poslikanih ometov.⁶⁹ Zatem so sledile obsežne laboratorijske raziskave odvzetih vzorcev in eksperimenti, s katerimi so restavratorji poskušali določiti najprimernejše metode, postopke in sredstva za izvedbo del na

---

67 Vunjak, Mihailo in Milorad Medić. »Radovi na skidanju i prenošenju zidnih slika u Nubiji. Organizacija i metod rada.« V: *Zbornik zaštite spomenika kulture XV*. Beograd: Jugoslovanski inštitut za zaščito spomenika kulture, 1964, 32. Pirnat sicer navaja nekoliko drugačen podatek: 112 m². Pirnat, Miha. »Snemanje in konserviranje koptskih fresk v egiptovski in sudanski Nubiji.« *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964: 104–120, 104.

68 Pirnat, »Snemanje in konserviranje koptskih fresk v egiptovski in sudanski Nubiji«, 107–108.

69 DA, PA. 1961, UN 592, fascikel 159, broj 620, signatura 418083. Iz DSIP na ambasado v Kartumu. Beograd, 10. junij 1961; Pirnat, Miha. »Snemanje in konserviranje koptskih fresk v egiptovski in sudanski Nubiji«, 107.

reševanju predvidenih poslikav.⁷⁰ O obsegu predhodnih priprav priča tudi dejstvo, da je jugoslovanska kemična industrija prav za namen terenskega dela v Nubiji razvila posebno obliko umetne smole, »polivinil acetat« (PVAc), kot tudi emulzijo za konserviranje in pritrjevanje fragmentov.⁷¹

Predhodne priprave pa se niso končale v laboratorijih. Tudi po prihodu jugoslovanske delegacije na teren, kjer so z deli začeli na templju Ramzesa II. v Wadi es-Sebui, so najprej daljši čas izvajali poskuse na manjših in manj pomembnih fragmentih. Miha Pirnat je v zvezi s tem zapisal: *»Tako smo impregniran, snet in konserviran fragment namakali v vodi, ga sušili na vročem afriškem soncu in to ponavljali po več dni. Fragment je zdržal vse faze mučenja. Ko smo s temi poskusi ugotovili, kaj je najbolje, smo šele začeli snemati vse po načrtu.«*⁷² Ekipa jugoslovanskih restavratorjev je med delom na objektu v Wadi es-Sebui bivala na rečni ladji, opremljeni z improviziranim laboratorijem. Medtem ko je stroške terenskega dela restavratorjev v celoti krila Jugoslavija, so ladjo z laboratorijem priskrbeli Egipčani.⁷³

Kot pomoč jim je bila dodeljena skupina Egipčanov, s katerimi so skupaj delali na predvidenih objektih. Sodeč po spominih in privatni korespondenci Mihe Pirnata⁷⁴ jugoslovanska delegacija s prispevkom šestih Egipčanov pod vodstvom Zakija Iskandera, vodjo kemijskega laboratorija iz Oddelka za antikvitete v Kairu, ni bila najbolj zadovoljna. *»Pomagali naj bi nam in se kaj naučili, a smo morali napraviti skoraj vse sami,«* se njihove prisotnosti v svojem poročilu spominja Pirnat.⁷⁵ Prisotnost egipčanskih strokovnjakov je seveda potrebno razumeti tudi iz perspektive Egipta. Unescova kampanja je namreč poleg neposredne reševalne akcije ponujala številne izobraževalne priložnosti, kar je bilo pomembno v širšem kontekstu postrevolucio-

---

70 Mađarić, Vlado. »Učešće Jugoslavije u međunarodnoj akciji za spasavanje spomenika Stare Nubije«, 26.

71 Pirnat, »Snemanje in konserviranje koptskih del«, 108.

72 Prav tam, 109.

73 DA, PA, 1963, UAR, fascikel 137, mapa 2, signatura 46657. Kairo, 24. februar 1963.

74 Osebni arhiv Mihe Pirnata. Hrani družina v Ljubljani.

75 Pirnat, »Snemanje in konserviranje koptskih fresk v egiptovski in sudanski Nubiji«, 111.

narnega Egipta, ki si je od petdesetih let dalje prizadeval za emancipacijo in razvoj lastne egiptologije ter z njo povezanih tehnično-strokovnih znanj.⁷⁶ Velik priliv tujih strokovnjakov najrazličnejših strok in njihovo sodelovanje z domačini je tako v obdobju Unescove nubijske kampanje ponujal odlične priložnosti za izobraževanje lastnega kadra.

Jugoslovanska odprava je v Nubiji med 7. novembrom 1963 in 30. majem 1964 opravila izjemno delo. Glas o njihovem učinkovitem in kakovostnem delu se je hitro razširil. V času njihovega dela v templju Abu Hodah, januarja 1964, je nizozemska ekipa arheologov v bližini odkrila do takrat neznano koptsko cerkev v kraju Abdullah Nirgi.⁷⁷ Opečni zidovi cerkve z izredno dobro ohranjenimi zidnimi poslikavami so ob izkopavanju začeli pokati, zato je bila nujno potrebna takojšnja intervencija in na pomoč je priskočila jugoslovanska ekipa.⁷⁸ Takšni nepredvideni dogodki so prispevali k velikemu ugledu, ki ga je med tujimi odpravami uživala jugoslovanska ekipa.

Z njihovim delom so bili zadovoljni tudi Egipčani. Egiptovsko ministrstvo za kulturo je tako še pred zaključkom terenskega dela jugoslovanske odprave razpravljalo o možnosti, da bi celotni projekt restavriranja spomenikov in postopkov, ki so bili potrebni za prenos objektov⁷⁹ v muzeje, predalo Jugoslovanom. Egipčani so svoj poziv argumentirali, da »želijo zaradi pozitivnih izkušenj, ki so jih do sedaj imeli z našimi strokovnjaki, celotni projekt predati nam in tekom poletnih mesecev k nam na specializacijo pošiljajo svoje konzervatorje, ki bi tekom zime nadaljevali delo z našimi konservatorji v ZAR«. ⁸⁰ Zgornja navedba sicer ni vključevala nobene formalne zaveze in v obravnavani dokumentaciji ni podatkov o realiza-

---

76 Carruthers, *Flooded Pasts*, 16, 54–58.

77 Medić, Milorad. »Abdalah Nirqi.« V: *Zbornik zaštite spomenika kulture XV*. Beograd: Jugoslovenski inštitut za zaščito spomenika kulture, 1965, 58.

78 Pirnat, »Snemanje in konserviranje koptskih fresk v egiptovski in sudanski Nubiji«, 115.

79 Iz dokumentacije ni razvidno, ali gre zgolj za koptske zidne poslikave ali širši nabor predmetov.

80 DA, PA, 1964, UAR, številka fascikla 217, signatura: 47010, mapa UAR (62:7) 008/1. Kairo, 24. februar 1964.

ciji tega dogovora. Razvidno pa je, da se je na strošek egiptovske vlade v Egipt med 8. oktobrom in 8. novembrom 1964 znova vrnil Mihailo Vunjak, eden od petih članov jugoslovanske restavratorske odprave, ki se mu je pridružil še Sokole Šutinovski, konservator z Zavoda za zaščito spomenikov kulture SR Makedonije. Egiptovskim kolegom sta v laboratoriju za antikvitete v Kairu pomagala pri prenosu zidnih poslikav templja Amenhotepa III. v Wadi es-Sebui na čvrsto podlago in njihovi konservaciji.⁸¹ S tem se je aktivna udeležba jugoslovanskih strokovnjakov v Unescovi akciji reševanja spomenikov stare Nubije zaključila.

ZAKLJUČEK

Znameniti tempelj Abu Simbel, ki ga je v času 19. dinastije Novega kraljestva zgradil Ramzes II., je že med začetkom organizacijskih priprav mednarodne kampanje zasenčil večji del drugih aktivnosti in kmalu postal simbol Unescove reševalne akcije. V iskanje načinov za rešitev templja pred naraščajočo gladino Nila se je vključila množica svetovnih strokovnjakov in laikov z najrazličnejših področij. Tudi v jugoslovanskem prostoru lahko zasledimo raznolike angažmaje, ki so segali od pisem bralcev, katerih predloge je objavljalo dnevno časopisje, pa do resnejših pobud strokovnjakov. Med slednjimi lahko izpostavimo primer Blaža Miloševića, uslužbenca podjetja Elektrosrbije, ki je na jugoslovansko veleposlaništvo v Kairu samoiniciativno poslal svoj predlog načrta reševanja templja Abu Simbel.⁸² Prav tako velja omeniti slovenskega arhitekta Milana Kovača, ki je takrat na temo urbanistične ureditve okolice templja Abu Simbel na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani pripravljal diplomsko nalogo pod mentorstvom prof. Marjana Mušiča.⁸³

---

81 Mađarić, »Učešće Jugoslavije u međunarodnoj akciji za spasavanje spomenika Stare Nubije«, 27.

82 DA, PA. 1963, UAR, fascikel 137, mapa 2, signatura 420631.

83 Intervju z arhitektom Milanom Kovačem. Avtorja intervjuja: Jan Ciglenceki in Žiga Smolič. Posneto v Ljubljani, 18. novembra 2023. Intervju hranita avtorja. Gl. tudi Kovač, Milan Zdravko. *Utrinki arhitektove življenjske poti. V službi najrevnejših, najbogatejših in že davno umrlih. Pripovedi, spomini, srečanja*. Ljubljana: Samozaložba, 2019, 54–111.

Ker Unesco ni uspel zbrati zadostnih sredstev za izvedbo italijanskega projekta reševanja templja Abu Simbel, se je vlada Egipta odločila za švedski projekt rezanja templja in prenosa na višji teren, realizacija katerega bi po prvotnih ocenah stala okoli 35 milijonov dolarjev. Oktobra leta 1963 so na Unescu pripravili besedilo dogovora, ki bi ga morale podpisati vse države članice, ki so potrdile sodelovanje v reševalni akciji. Po prejemu njihovih pripomb je bilo besedilo dokončno potrjeno na sestanku predstavnikov držav članic v Kairu, 9. novembra 1963. Jugoslavija na to srečanje ni poslala posebnega predstavnika, zato je v imenu SFRJ dogovor podpisal uslužbenec veleposlaništva SFRJ v Kairu, Branko Novaković. Dogovor je vključeval zavezo Jugoslavije, da bo v obdobju sedmih let za reševanje templja Abu Simbel prispevala 226.000 dolarjev.⁸⁴

Zanimivo je tudi, kako se je jugoslovanska udeležba v Unescovi akciji reševanja nubijskih spomenikov odražala v domačih časopisnih novicah. Čeprav finančni prispevek Jugoslavije za pomoč pri reševanju templja Abu Simbel ni bil zanemarljiv, ima posebno mesto v jugoslovanski udeležbi samostojno terensko delo skupine restavratorjev, ki je v Nubiji reševala koptske poslikave med letoma 1963 in 1964. Kljub uspehom te odprave in priznanjem s strani tuje strokovne javnosti je bila petčlanska ekipa, ki je več kot pol leta preživela v težkih delovnih pogojih, deležna zelo obstranske publicitete. Skromne omembe njihovega dela in dosežkov so bile v slovenskem časopisju redke, podobno sliko pa kaže tudi pregled ostale jugoslovanske periodike. V nasprotju s tem je celotna Unescova kampanja, še zlasti pa reševanje templja Abu Simbel, več let zapored polnila naslovnice jugoslovanskih časopisov. Med obiskom Egipta, februarja 1962, si je tempelj Abu Simbel ogledal tudi jugoslovanski predsednik Josip Broz - Tito.⁸⁵ Prizadevanja za rešitev in zaščito nekaterih najlepše ohranjenih koptskih poslikav v Nubiji preprosto niso mogla doseči ravni senzacionalnosti, ki jo je bilo deležno sočasno reševanje staroegipčanskih templjev. Navidezna

---

84 DA, PA. 1963, UN 592, fascikel 155, mapa 3, signatura 440556. Jugoslovanska nacionalna komisija za UNESCO. »Materiali za LXVIII sestanek Jugoslovenske nacionalne komisije za UNESCO.« Beograd, 12. december 1963.

85 Radonjić, »Duh zajedništva?«, 96.

nepomembnost tega projekta, pri katerem je pomembno vlogo igral tudi Slovenec Miha Pirnat, je zgodbo restavratorske odprave za obdobje petdesetih let potisnila na rob pozabe.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Diplomatski arhiv (DA), Politična arhiva (P.A), Ujedinjena Arapska Republika (UAR), 1963.

Diplomatski arhiv (DA), Politična arhiva (PA), Ujedinjena Arapska Republika (UAR), 1964.

Diplomatski arhiv (DA), Politična arhiva (PA), Ujedinjene nacije (UN) 592, 1960.

Diplomatski arhiv (DA), Politična arhiva (PA), Ujedinjene nacije (UN) 592, 1961.

Diplomatski arhiv (DA), Politična arhiva (PA), Ujedinjene nacije (UN) 592, 1962.

Diplomatski arhiv (DA), Politična arhiva (PA), Ujedinjene nacije (UN) 592, 1963.

Literatura in časopisni viri:

Aburish, Said. *Nasser. The Last Arab*. New York: St. Martin's Press, 2004.
»Appeal by Vittorino Veronese.« Dostopno na: <http://ancien.nubie-international.fr/ajaxfilemanager/uploaded/annVittorinoEng.pdf> (dostop: maj 2024).

»Beograjski kulturni zapiski.« *Delo*, št. 268, 30. september 1960, 6.

Betts, Paul. »The Warden of World Heritage. UNESCO and the Rescue of the Nubian Monuments.« *Past and Present*, 10 (2015): 100–125, 108.

Carruthers, William. *Flooded Pasts. Unesco, Nubia, and the Recolonization of Archaeology*. Ithaca in London: Cornell Press, 2022.

Čanak, Milka. »Centar za dokumentacijo i izučavanje istorije umetnosti i civilizacije staroga Egipta.« V: *Zbornik zaštite spomenika kulture XV*. Beograd: Jugoslovenski inštitut za zaštitu spomenika kulture, 1964.

Hassan, A. Ferki. »The Aswan High Dam and the International Rescue Nubia Campaign.« *African Archaeological Review*, 24/3–4 (2007): 73–94.

»International Campaign to Save the Monuments of Nubia.« UnescoDoc. Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374553> (dostop: november 2022).

Jovanović Momčilović, Aleksandra. »Darovi Titu. Egipat u fondu Muzeja istorije Jugoslavije.« V: *Egipat u sećanju Srbije*, ur. Emilija Epštajn: 65–80. Beograd: Muzej afričke umetnosti, 2019.

»Jugoslavija na XI zasedanju Generalne konferencije UNESCO-a.« *Jugoslovenski pregled*, februar 1961.

Naser, Gamal Abdel. *Filozofija revolucije*. Sarajevo: Džepna knjiga, 1956.

»Naša misija v Sudanu.« *Delo*, nedelja, 24. januar 1960.

Kovač, Milan Zdravko. Utrinki arhitektove življenjske poti. V službi najrevnejših, najbogatejših in že davno umrlih. Pripovedi, spomini, srečanja. Ljubljana: Samozaložba, 2019.

Pirnat, Miha. »Snemanje in konserviranje koptskih fresk v egiptovski in sudanski Nubiji.« *Varstvo spomenikov* 9 (1962–1964): 104–120.

Popović, Dragiša. »Operacija u Nubiji.« *Borba*, nedelja, 8. januar 1961.

Radonjić, Nemanja. »Duh zajedništva? Jugoslavija i Unesko u akciji spasavanja spomenika stare Nubije tokom šestesetih godina XX veka.« V: *Pod Lupom. Staroegipatske zbirke u muzejima u Srbiji. Under the Spotlight. Ancient Egyptian Collections in the Museums of Serbia*, ur. Emilia Epštajn, 95–101. Beograd: Muzej afričke umetnosti, 2019.

Säve-Söderbergh, Torgny. Temples and Tombs of Ancient Nubia. The International Rescue Campaign at Abu Simbel, Philae and Other Sites. New York: Thames and Hudson Inc., 1987.

»Stavovi Jugoslavije o politici aktivne miroljubive koegzistencije.« *Jugoslovenski pregled*, november, 1961.

Todorović, Miloš. *Srbija i Egipat. Srpsko-egipatski međukulturni odnosi*. Beograd: Udruženje za promociju kulturne raznolikosti Alia Mundi, 2021.

Zbornik zaštite spomenika kulture. Beograd: jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture, 1965.

»Working Together: Abu Simbel.« Dostopno na: <https://whc.unesco.org/en/story-abu-simbel/> (dostop: marec 2024).

Ostali viri

Intervju z arhitektom Milanom Kovačem. Avtorja intervjuja: Jan Ciglencečki in Žiga Smolič. Posneto v Ljubljani, 18. novembra 2023. Intervju hranita avtorja.

Osebni arhiv Milke Čanak Medić. Arhiv hranijo sorodniki Milke Čanak Medić v Beogradu.

Osebni arhiv Mihe Pirnata. Hrani družina Mihe Pirnata v Ljubljani.

POVZETEK

V drugi polovici petdesetih let prejšnjega stoletja je Egipt ob finančni in tehnični podpori Sovjetske zveze začel z gradnjo Asuanskega visokega jezusa in naraščajoča gladina Nila je ogrozila tudi številna arheološka najdišča in spomenike stare Nubije. Unesco je zato leta 1959 sprejel odločitev o organizaciji mednarodne reševalne kampanje, ki se ji je pridružila tudi Jugoslavija. Ta se je v mednarodno akcijo vključila tako s finančnimi prispevki za reševanje templja Abu Simbel kot s financiranjem odprave svojih strokovnjakov za restavriranje stenskega slikarstva. Prispevek prek analize arhivskih virov in obstoječe literature predstavi organizacijske vidike jugoslovanske vključitve v mednarodno reševalno akcijo, njene izhodiščne ambicije in zaplete, ki so spremljali jugoslovanske aktivnosti v Egiptu in Sudanu. Osrednji poudarek je namenjen vprašanju organizacije odprave petih jugoslovanskih restavratorjev zidnega slikarstva, ki so med letoma 1963 in 1964 reševali koptske stenske poslikave.

Kontakti avtorjev

Jan Ciglenečki, doc. dr.

Oddelek za filozofijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
jan.ciglenecki@ff.uni-lj.si

Božidar Flajšman, asist. dr.

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 22, SI – 1000 Ljubljana
bozidarjozef.flajsman@ff.uni-lj.si

Sara Hajdinac, mlada raziskovalka

Inštitut za zgodovinske študije, Znanstveno-raziskovalno središče
Koper
Garibaldijeva 1, SI – 6000 Koper, Slovenija
sara.hajdinac@zrs-kp.si

Fin Lucu Dražovič, dipl. filozof in zgodovinar

Koroška ulica 2, SI – 1000 Ljubljana
drazovic.lucu@gmail.com

Patrick Pirš, mag. prof. teh., učitelj tehnike in tehnologije

JVIZ I. OŠ Rogaška Slatina
Kidričeva ulica 24, SI – 3250 Rogaška Slatina
patrick.pirs@1osrogaska.si

Irena Selišnik, doc. dr.,

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
Selisnik2@siol.net

Žiga Smolič, mladi raziskovalec

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
ziga.smolic@ff.uni-lj.si

189

